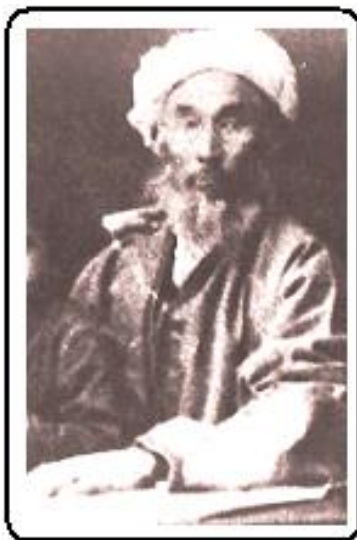


## «ایلرکی تورکمنیستانینگ جمهوریت گونی غوتلی بولسون!»



عثمان آخون

« تورکمنلر باغلاسا بیر یره بیلی

غوریدار غولزای، دریای نیلی،

تکه، یوموت، گوکلنگ، یازیر، آلیلی

بیر دؤلته غوللوق اتسک باشیمیز.»

ماغتیغولی

۲۰- نجی عاصرینگ باشلاریندا دونیاده بولوپ گچیان اولی واقعالارینگ بیر اوجی- دا تورکمنلرینگ آراسینا گلیپ یتیار. ۱۹۰۵- نجی یئلدا اورسیت- ده و ایراندا گلجکی انقلابلارا سبأپ بولجاق «کانیستیتسیون / مشروطه انقلابی» ازیلن حالقلارینگ حاق- حقوقلارینی قوراماقداساسی و باشلانغیج ادییم حاساپلانیار. شول غوزغالانگلارینگ نتیجه سینده تورکمنلرینگ آراسیندا دؤورینگ اؤنگده باریچی اینتله گنتسیاسی- اساسان حیوا- دا و بخارا- دا اوقاپ گلن یاش روحانیلر شول ساندان رجب آخون، عثمان آخون و آناجان آخون یارالی مشروطه انقلابینگ طاراپیندا دوروپ، تورکمن توپراغینی غانا چایقان، تورکمنلرینگ بیر توپارینی آلداب تهرانینگ قولایدندا غیردیران، بیر توپاری نینگ بولسا یسیر دوشوپ، تهرانه آلینیپ گیدیلماگه سبأپ بولان قیزیل باش شاپی محمدعلیشاه نینگ دیکمه لریندن دینماق اوغروندا بیللرینی برک غوشاپ، تیره- طایپا حان- بگلرینی بیرله شیگه چاغیریارلار.



ساغدا: آناجان آخون. سولدا: رجب آخون



تهرانه اسیر دوشن تورکمنلر اورشدا باشلاری کسلیپ تهرانه گتیریلن تورکمنلر

۱۹۰۷- نجی یئلداقی ایلالاشیق اساسیندا ایران اورسیت بیلن بریتانیانینگ آراسیندا بؤلونیار. تورکمن توپراغینا و تورکمنلره روسلار ایه چیلیک ادیالر. اوزال حازار یاقاسینی، حیوانی سونگرا بولسا آحالی هم مارینی باسیپ آلان اورسیت پادشاسی نینگ قشونی داشکنتدای حاربی گوبرناتورلیق / فرمانداری نظامی بیلن ایندی دینگه زاکاسپی اوبلستینه (حاضیرکی تورکمنیستان) دأل، ایسم گنرال مادریتوف یالی غودوز ایتلری بیلن اترک- گورگن تورکمنلرینه- ده حوکمینی یوره دیپ باشلایار. حازار دنگزی نینگ اشبیل و بالیقچیلیق سؤداسی نینگ پاتنتی/امتیازی لیانازوف دیین اورسیتلی بیرسینه بریلیار، کوممت غاویزدان باشلاپ سیجوالا، غاراسووا چنلی اکرانچیلیق یرلر گؤچورلیپ گتیریلن روس ایشچیلرینه (مالاغانلارا) بریلیار.<sup>۱</sup> اورتا آسیادا آلپ باریان سیاساتی اساسیندا روسلار بو یرده- ده پاغتا اکیدریب باشلایارلار. بو یرلری و اوندا ایشله یانلری ارمنی کوچیلان دولاندیریپ باشلایار.

<sup>۱</sup> مخابرات استراباد، مقصودلو، ج ۲ تهران ۱۳۶۵

## تورکمنلرینگ روس گنرالی مادريتوفه غارشى گۇرشى و كوممت غاويژدا اۇزلىرى نینگ ايلکينجى حاکميتىنى قورماقلارى

« شو گونلر تورکمنلر اۇز ايچرى ايشلرينده بوتينله بين  
ارکين بولوب، مرکزہ سالغيت تۇله مأن گليارلر »  
چييورکين - روس ديپلوماتى

۱۹۱۴- نجى يئلىنگ ۲- نجى نوامبرينده احمدشاه قاجار، ايرانينگ ۱- نجى جهان اورشينا هيچ بير طاراي  
قولداماجاقدىغينا غارامازدان اورش اودى بو يوردا هم سيچرايار. دۇرأن بو ياغدايدان عاصيرلار بويى مرکزى  
حکومتينگ باسيشى آستيندا ياشاپ گليان حالقلار شول ساندان تورکمنلر اۇز ارکينليگىنى غازانماق اوچين  
پيدالانيلارلار. بو بارادا ۱۹۱۶- نجى يئلدا اترك- گورگن تورکمنلرى نينگ آراسيندا بولان روس ديپلوماتى گ. ف.  
چييورکين: « شو گونلر تورکمنلر اۇز ايچرى ايشلرينده بوتينله بين ارکين بولوب، مرکزہ سالغيت تۇله مأن  
گليارلر » ديبپ يۇرিতে بللأيدير.<sup>۲</sup>

۱۹۱۶- نجى يئلدا اترك- گورگن تورکمنلرى بالقانلى دوغانلارنننگ اورسيت پادشاسينا غارشى آليپ باريان  
حرکتلريندن الهام آليپ، آزاتلىق اوغرونماق گۇرشلرينى بارها گويچلنديريارلر. مونگا اورسيت پادشاسى نينگ  
۱۹۱۶- نجى يئلىنگ ۲۵- نجى ايونينده قبول ادن قارارى سبأ بوليار. بو پرمان دا پادشاه، ۱- نجى جهان اورش  
اوچين زور بيلن عسگر يئغنالمليدىغى گۇرکزيليار. شئيله ليک بيلن بوتين تورکمنيستاندان ۴۳-۱۹ ياش آرالارينداق  
ارککلر سۇوش ميدانينا گيدماگه مجبور اديليار. بو پرمانا غارشى تورکمنيستاندا ۱۵ مونگ انقلابچى آياغا غالپ،  
آچيقدان-آچيق روس پادشاسى نينگ پرمانىنى أسگرمه يارلر. تورکمنلرينگ بو اولى حرکتىنى باسيپ ياتيرماق  
اوچين داشکنتدن قشون ايبريليار. آگوست آيى نينگ ۱۵ و ۱۶ سينده تورکمنلر چکيشلرده عسگر يئغناماغا گلن  
روسلارى اوقا توتيارلار، چات بيلن چکيشلرينگ آراسيندا چکيلن تلگراف سيملرينى غوپاريپ، اولارا غاقى ضاربا  
وريارلار. بو ياغدايدان سونگ اولار توپارلاين اترك- گورگنه طاراپ گۇچماگه مجبور بوليارلار. ماغلوماتلاردا ۲  
مونگ اۇيلى تورکمنينگ گۇچوپ گيدندن خبر بريليدير.

تورکمنلرينگ بو گۇره شينه حاجى بابا، باباقلېچ، مرگن آرچين داغى يولباشچىلىق ادپيدير. روس هم پارس  
چشمه لرينده اولار تورکيه هم آلمانہ باقنا بولان پان تورکيستلار ديبپ غارالانيار. بو ليدرلرينگ اساسى  
ماقصادى مى، اۇزباشداق و بيته وى بير تورکمنيستان دۇولتيني قوراماقدان عباراتدى. اولارينگ بئيله ماقصادا  
قوللوق ادیانلرى باباتيندا تهرانينگ اطلاعات روزنامه سى سونگ- سونگلار يعنى ۱۹۴۲- نجى يئلدا غيتاقلاین  
تورکمنلره تهمت آتيجى اهنکده ماقالا چاپ ادپ، حتى قورولجاق بو مى تورکمن دۇولتینگ يوقارى اورگانلارينا  
سايلانجاق وزيرلرينينگ آدلارنننگ بېليانديگىنى- ده يازيدير.<sup>۳</sup>

<sup>2</sup> Hummat Ataýev: Eýran Türkmenleriniň milli Azatediş gozgalañy

<sup>3</sup> Ittelaat gazeti. 1933-nci yıl. 7-nci oktobr samı

اترك- گورگن توركمنلارنىڭ ۱۹۱۶- نجى يىلدا آياغا قالماغىنا سبأپ بولان يىنە بىر زات، ۱۹۰۷- نجى يىلدا بۇرى روس دايجانلارنىڭ مس- ملە توپراقلى گورگنە گۇچوريلپ گتيريلمگى و اينگ غاوى يرلرنيگ اولارا بريمگيدى. بو گۇچها- گۇچليكلر ۱۹۱۲- نجى يىلدا سونگ حاص هم آرتيار. ۱۹۱۳- نجى يىلدا باشلاپ ولگاگراد و دميرقازيق قفقازدان گن روسلار، گورگن بيلن غاراسووينگ آراليجيندا يرلشن توپراقلارى ايه ليأرلر، عمومان ۱۹۱۴- نجى يىلدا ۲۲۰۰ روس ماشغالاسى بو يرلره گۇچوريلپ گتيريليار. استرابتادا يرلشن روس قشونى اولارنيگ باهمبيدينى قوراماق بهاناسى بيلن چم گن يرينده انتك زادى بهانا اديپ توركمنلرى جزالانديريارلار. روس دايجانلارنيگ كولونيلارى (اوبالارى) بارها آرتپ، "اوى ايه سىنى اويوندىن قاوار" درجه- سينه بارپ يتيار. اولار بو اوبالارا روسچا آد داقيارديلار، شولاردان حاضيركى بندرتوركمننيگ ۱۵ كيلومتر گوندوغاريندا قاراقاشلى اوباسى نينگ يانيندا "ايوان آباد" كولونياسىنى يادلماق يتر.

اترك- گورگن توركمنلارنىڭ گۇره شى، بو گلميشكلره هم- ده استرابتادا يرلشن روس قشونلارينا قارشى آلنيپ باريلياردى. بو باردا مقصودلو شئيله ماغومات برپيدير:

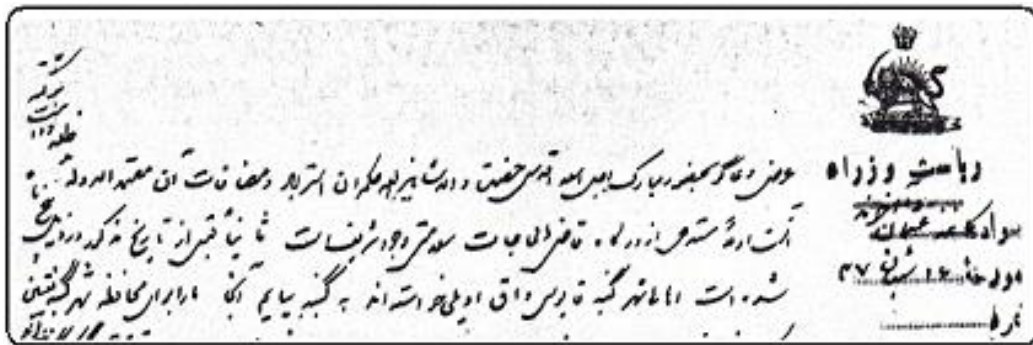
« ۱۹۱۶- نجى يىلنيگ سنتيابرينده توركمنلر بو كولونيلارغا غارشى هجومه گيرپ، يرناچه گزك روس قشونلارى بيلن چاقناشيارلار. توركمنلر آق قالانى اوز اساسى قارارگهى اديأرلر، اما روس قشونلارى اولارنيگ اوستونه مدرن ياراغلار هم مسلسل لر بيلن هجوم اديپ، بو يري باسيپ آليارلار. ۲۹-۲۵ سنتيابر آراليجيندا توركمنلر انچه روس اوبالارنى اودلاپ اولارنيگ بو يردن يوق بولوپ گيتمكلىرىنى ايسله يأرلر. روسلار، اوز قشونلارنيگ حماياتيندا كوممت قاويزنيگ تۇوه ره گينه گۇچوريلپ گتيريليار. بوتين اكتوبر آيندا توركمنلر روس باسماجيلارينا آمان برمان ايزلى-ايزينا اولارا بيتى ضاربا اوريارلار. توركمنلر ۱۵۰ آدم، ۲ سانى توپ هم ۳ سانى مسلسل دن عبارت چاتدان كوممت قاويزه بارپان روس قشونينا هجوم اديأرلر. اورش اويأن ساغات يردين گيجه ساغات سكيژه چنلى دوام اديأر. بو هجومه مرگن آرچين بيلن آمان يولباشچيلىق اديپدير. آتيشيقلاردا اولارچا روس افسرى و عسگرى هلاك بوليار. توركمنلر استرابتاد بيلن چكيشلرينيگ آراليجيندا چكىلن و حارپى ماقصات اوچين پيدالانيليان تلگراف سيملىرىنى كسيپ، كۇبرلرى ويران اديأرلر. نويابر آيندا باباقليچ، شيخي حان دۇيه جى و اسن حانينگ يولباشچيلىغيندا يىغنانان آتابى- جافارباي توركمنلرى، خزر ياقاسيندان كوممت غاويزا چنلى اولى گويچ بولوپ، روسلارغا غارشى باش غالديريارلار.»

توركمنلارنيگ بو گينگ هم اولى گۇره شينه، اتره گينگ ايكي يانينداق يوموت توركمنلريندن باشغا، گۇكلنگر هم غاتناشيار. گون سايئن مۇچ آليان توركمن حركتيني باسيپ ياتيرماق اوچين ۱۹۱۶- نجى يىلنيگ ۴- نجى اكتوبرينده توركيستانينگ حارپى فرماندارى گنرال كروپاتكين اورسيدينيگ حارپى وزيرينه ايرن تله گرامماسيندا يوموتلارنيگ غوزغالانينگى باسيپ ياتيرماق اوچين گنراللار گابايف، استرژالوفسكى و دُرفلدىن- ينگ باش توتانليغيندا اول يره نأچه مونگ غيليج، نايزا، ۱۴ سانى توپ هم مسلسل ايرپأنديگىنى بيلديريأر. بو قشون

بیرلیگینه گنرال ولکوفنیکف باش توتانلیق ادیار. ایبریلن روس قشونلارینینگ سانی ۱۵ مونگدن آشیار. تورکمن انقلابچیلاری نینگ سانی باراسیندا دورلی ماغلومات بار، اولارینگ سانی ۶ مونگ دیلیپ چاق ادیلیار. ۱۹۱۶- نجی یئلینگ دکابرینده گنرال پالکونیک ولکوفنیکف- ینگ، شیله- ده ۶ گردان ۱۵ آتلی توباردان عبارت سیر دریا(سیحون) ولایاتی نینگ حاربی کاماندیری گنرال مادریتوف- ینگ غوللوغینداقی قشون بیرلیکری تورکمنلرینگ اوستونه هجوم ادیپ باشلایارلار. مادریتوف- ینگ ارکیندای قشون چکیشلرینگ اوستی بیلن آق قالاگلیار و اول یردن سنگر سواده طاراپا هجومه گیریشیار.

۱۴- نجی نوبابرینده، روسلاردان هیچ حیلی یاردامینگ بولماجاغینا گۆز یتیرن جافاریایلار، آتابایلار بیلن بیرلشمک ماقصاتلارینینگ باردیغینی بیلدیرمک اوچین، ایلاته کۆپ آزار برن، شول وقت بولسا حوجه نفسده یاشایان ارمنی کوچیلانی اۆلدوریپ، اونونگ کله سینی سنگر سوادا ایبریارلر. آتلی یاراغلی جافاریایلار غاراسوونینگ یانینداقی روسلارینگ اوستونه چوزیپ، روسلاری قویپ، سونگ بولسا لیانازوف- ینگ شرکتینی اوتلایارلار. روسلار دنکیزدن تورکمنلرینگ اوستونه توپ اوقونی یاغدیریار. سانی آز بولان تورکمنلر عجایب بیر تاکتیکادان پیدالانیرلار. تورکمنلر غاراسوونینگ یانیندا ۲۰۰ سانی آغاچ دیکیب باشینا تلپک داقیارلار. روسلار دانگانا چنلی آغاچلارا ۴۰۰ توپ اوق آتیارلار. شوندان سونگرا ارمنی لر تالان ماللارینی آلیپ آستراتدان غاچیب گیدیأرلر.

آق اؤیلی چیلیک دأبه ایه رن تورکمنلر حایال ادمان کوممت غاویزدا یئغناشیپ، شهر و انونگ تۆوه رگینه عثمان آخونی حاکیم ادیپ بلله یأرلر. بو بارادا تهرانینگ «مرکز اسناد ملی» دیین آرخیو اداراسیندا یؤریته دکومنتلر ساقلانیار. بیر گوررینگ اوزاغا چکمز یالی بو یرده اولاردان دینگه بیرسینی گۆرکیأریس:



عثمان آخونینگ کوممت غاویزه حاکیم ایدیلیپ بللنمگی بارادا آستراباد حاکمینه یوللان راپورتی

تورکمنلره آغیر هم سونگتی ضاربانی اورماق ماقصادی بیلن مادریتووف- ینگ قشونی اترک- گورگن تورکمنلرینینگ آراسیندان " اود هم قلیچ" بیلن اؤتیار. گۆزی غانلی روس گنرالی رحمسیزلیک بیلن تورکمنلری غیریار. عیال-ارکک، اولی- کیچی دییمان غیریلیار. تورکمنلرینگ أهلی اوبالاری، اکیلن یرلری اودلانپ، مال- غارالاری تالانیار. شول تالانگچیلیقد ۳۲۰۰ تفنگ، ۵۰۰۰ توخوم آت، ۴۸۰۰ دویه، ۷۵۰۰۰ مونگ غویون،

۲۵۰۰ سیغیر، ۵۰۰ اۋى اسبابلارى، كۆپ مقداردا كوميش بزرگر، شای- سپر، حالى، آرپا- بوغداى و ش. م روسلارینگ الینه گچیار. مادريتوف- ینگ اۋى ۶۴ پوط كوميش بیلن آغرامى ۸۲ پوطه بارىپ يتن حالینى تالایار. تورکمنلرینگ حرکتى باسیلیپ یاتیرلاندان سونگ ده ررو حارپی سود/دادگاه ایشه باشلاپ اونلارچا تورکمنه اۋلوم جزاسى بریلیار. حان یمودینگ اوغلى قاراش حانینگ بلله مگینه گۇرا بو ییگره نچ هجومده گنرال مادريتوف حتی تورکمن عیاللارى هم چاغالاریندان هم اۋج آلییدیر.<sup>۴</sup>

ایران حکومتی اورسلارینگ بو غیرغینچیلیقلى حرکتلى نینگ قارشیسیندا سسینی چیقارمايار. تهران غیتاقلايئن تورکمنلرینگ غیریلماغیندان غاتی راضیديغنى آنگلادیار.

شيله ليک بیلن تورکمنلرینگ اۋز توپراقلارینی روس گلمیشکلردن قوراماق یولوندا آلیپ باران باتیرغای گۇرشلری مونگرچه بی گناه انسانینگ قانی نینگ دؤکولمگی بیلن باسیلیپ یاتیریلیار. ادیلن ظلم هرناچه كۆپ بولان هم بولسا، تورکمنلر تآپدان دوشمه یار، ترسینه اولارینگ آراسیندا دوشمانلارا غارشى آغزبیرلیگی آرتدیریپ باشلایار، مونونگ آیدینگ مثالی، بو حرکت باسیلیپ یاتیرلاندان سونگ گۇرشجنگ انسان عثمان آخونینگ باش توتانلیغیندا ۱۹۲۴- نجی یئلدا جار ادیلن جمهوریت دوزگونیدیر.

## تورکمن توپراغیندا جمهوریت جوشغونلاری

تورکمن توپراغی نینگ هر ایکی طاراپیندا جمهوریت غورماق

اوغرویندای گۇرشلر و اولارینگ بیر وقتدا ایغلان ادیلمگی قانونا لایئق و

تورکمن لیدرلری نینگ گۇزیتیملىرى نینگ اۋسندیگینه، تاریخی پورصاتدان

اونگات پیدالانانديغینا شایاتلیق ادیار.

۱- نجی جهان اورشی دۇرینده و اندان سونگراقی دررآن یاغداى بیرناچه ایمپریانینگ شول ساندان اورسیت، عثمانلی، آوستریا- ونگریا دۇلتلرینگ دارغاماغینا آلیپ گلدی. زاکاسپی اوبلستینده بلشویکلرینگ حاطاریندا گره شیب گلیان تورکمینگ مردانا اوغوللاری غایغیسیز آتابایف، ندریبای آیتاکوف، حالمیرات صأختمیرادف لار تورکمن توپراغیندا جمهوریت دوزگونینگ قورولماغی اوغرویندا دیش- دیرناق گۇرشدیلمر. جمهوریت قورماق ایده یاسی ایرانا- دا گلیپ یتیار. گیلاندا میرزا کوچک خان، خراساندا کنل مخمتقی خان پسیان، آذربگجانده شیخ محمد خیابانی و تورکمنصحرأ عثمان آخون بو ایده یانی قولداپ، شئيله حکومت دوزگونینگ اۋز حالقلاری نینگ آزات بولماغیندا اساسی رول اویناپ بیلجگینه ایناپ، اونى دورموشا گچیرمک اوغروندا گۇرشلرینی یئغجالاشدیریارلار. یری گلینده آیتساق قاجارلارینگ آخرقی پادشاسینی انگلیسلرینگ کمک برمگی بیلن کودتا

<sup>4</sup> Turkmenovedenie jurnaly. Ashgabat 1927. san 7



ادىپ آغداران انگليس دىكمه سى رضاخان- دا حالقلارىنگ قولداووينى غازانماق اوچىن اۇزى نىنگ جمهوريت دورگونىن غورجاغىنى ايغلان اديار. ايراندا جمهوريت قورماق و پادشاليق/مونارخيانىنگ سونگونى پىقماق ايدىه ياسى ۲- نجى جهان اورشى يئلاريندا- دا ايرانىنگ كردستان و اذربىجانىندا غايتادان مۇچ آلاندىغىنى بىليارس. شول گۇرشلره كردستاندا- مهاباد جمهوريتىنه قاضى محمد، اذربىجانده بولسا بيشه ورى يولباشچىلىق اديپدى. بو حرىكتلر ۱۹۷۹- نجى يئلدا اۇز نتيجه سىنى برىپ، ايراندا پادشاليق دورگونىنگ سونگونى چىقىلاندىغىنى آيتسا بولار.

توركىمن توپراغى نىنگ هر ايكي طاراپىندا جمهوريت غورماق اوغروينداق گۇرشلر- ده شو تاريخى شرط دن اوغور آلدى. اولارىنگ بير وقتدا ايغلان اديلمگى قانونا لايىق و توركىمن ليدرلىرى نىنگ گۇزىتىلمىرى نىنگ اۇسندىگىنه، تاريخى پورصاتدان اونگات پيدالاناندىغىنا شاياتلىق اديار.

عثمان آخونىنگ اد-آبرايى نىنگ توركىمن حالقىنگ آراسىندا گىنگ ياپرايانلىغىندان غورقان ايران حكومتى اونى توسساغ اديار، پول واداسىنى برىپ اۇز موقاددس گۇره شىندن يوز اۋويرماگه چاغىريار. يۇنه بو آلداو- حيله لر كار اتمه يار. توركىمنلرىنگ جمهوريت قورماق اوغروينداق گۇرشلرى گون ساينىن مۇچ آليار.



نمبره (۲۰۵) تلگراف كار گذار استرآباد بوزارت خارجه ۲۲ ربيع الاول ۱۳۳۳  
 امروز رابورت رسيد روز پنجشنبه قريب صد نفر سادات و خزانق مقبم قره - و در كمش  
 به عنعان آخوند و پسرش آخوند ملاى جعفر باى را كرفار معلوم نيست كجا فرستاده از  
 ( مهرزاد السلطان )

عثمان آخونى و توركىمنلرىنگ بيله كى ليدرلىرىنى توسساغ اتمك باراداق  
 استرآباد حكومتى نىنگ ۱۵۷ نومرلى تهرانه يوللان تله گرامماسى

عثمان آخونىنگ آلىنىپ گىديلىش بارادا ۲۰۵ نومرلى رابورت

## تورکمنلرینگ گۇرشلرى بارها مۇج آليار:

تورکمنلرینگ اۇز-ارکين ياشاپ گليانديکلىرى هم- ده اونی بیر سياسى حاکمیتە اۇويرمک اوچین، ۱۹۱۷- نجى يىلدا باشلان گۇره شى ۱۹۲۰- نجى يىلا چنلى پوغتا اورناشيوار. تورکمنصحرالى دوغانلاریندان آرقا چيقماق ماقصادى بيلن ۱۹۲۰- نجى يىلینگ ۱۵- نجى سنتیابرده يمودستاندا (حاضیركى بالقان ولاياتى/ يايلاسى) ياشايان بالقانلى يموتلار اۇزلرنینگ ايلکينچى گنگش ماصلاحاتینی گچيريارلر. اما روس حاکمیتی آستینداق يولباشچيلار، روسلارینگ پأسگل برمگی نتیجه سینده اولار بو ماقصادا يتیپ بيلمه يارلر. آرشيولاردا ساقلانیاں دکومنتلرده مى سردار قاغيغيسيز آتابايف ینگ بیر نأچه افسرى تورکمنصحرای يوللاپ، اولارا کؤمک برمە گینگ يوللارینی آغتارانديغى حاقیندا ماغلومات بار. یۇنه بو ایش هم باشا بارمايار.

آتابايف- ینگ اترك- گورگن تورکمنلرینگ جمهوریت قورماق اوغورونداق گۇرشلرینه ياردام برچک بولوشى نینگ اۇنگونى نینگ آليشى باراسیندا اونونگ اگیندش يولداشى حالمرات صأحتميرادوف- ینگ، تورکمنیستانینگ کمونیست (بولشويک) پارتیاسى نینگ اجرائیه کمیته سى نینگ بيله ليکدأكى پله نومی نینگ (ماصلاحاتی نینگ) استه نوگرامما(صورتجلسه) حاساباتینداق دکومنتینده شئيله دييليار:

" صأحتميرادوف: ايندى آتابايف ايکيميزینگ آراميزداق گۇره ش حاقیندا.

بو گۇرشی حأضیره دنگیچ يولداش آتابايف و اونی قولدايان يولداشلار، پارتیا لينیاسى(اصولى) بيلن گۇره ش دييب حاساپلاپ گلدیلر.

بيرودا(حزبه) نأحیلی آغزآلايق باردی؟ بيرینجى دن، ايکینجى دن، اوچونجى دن (دييب

صأحتميرادوف تورکمنیستاندا ير- سوو رفورملارى حاقیندا گوررینگ غوزغايار)

دۇردونجى مسئله: يموتلارینگ گورگنداکی غوزغالاگی- آتابايف تورکمن ياراغلى گويچلرینگ

کمگی بيلن اولارا ياردام برمک و اولارى يیزه بيریکديرمک مسئله سینی غويدی. يیز مرکزی کمیته

ده مسئلانی باشغاچا قويدوق، يعنى بئيله اتمگینگ ملتچيلک ديگینی، بو تتللی چۇزگودینگ

بورژواز اينتلله گنتسیانینگ- عۇض بايفلارینگ، بگگه برديفلرینگ- ايسله يانديگینی آيتديق.

«آتابايف! سن اولارینگ ايدئولوگياسینی يۇره ديأنگ، بئيله ادمک بولماز، بو ييزینگ

پارتياميزینگ پرنسپلرینه قارشى، بو پرولتاریات ديکتاتوراسنینگ بأهيتلرینه ترس گليار».

آتابايف: « نأمه اوچین يیز اۇز مهربان دوغانلاريميزینگ غوراغينا چيقمالي دأل، يیز اولارا

حوکمان کؤمک اتملى، تورکمنلر حایسیدير بير پرولتار سياساتینگ پيداسى بولمالي دألدير".

بو اجرائیه آغضالارى نینگ غاوى ياديندادير. بو مسئلأ مرکزی کمیته- ده سراديلدی.

آتابايف- ینگ، پارتیانینگ چيغريندان چيقيان بو تکليفینی غولداپ آتابايف- ینگ اۇزی و

آيتاکوف سس برديلر. حایپ، شوندا يئغناغینگ استه نوگرامما يازغیسی يۇره ديلمى.



اجرائیه کمیته کی کۆبلیک بولوب گجره نیمیز سبألی، آغزالان یولداشلارینگ آبرایی  
غاچیرمازلیق اوچین، ییز بو مسئلانی سونگرا بلنومدا غویبام اوتورمادیق. شو اساسدا یولداش  
آتابایف و آیتاکوف بیلن آراقتاشیقلا بوزولدی. اولار بو گۆرشده توپارلایین گۆرشی گۆردیلر.  
باشینچی مسئله: گورگن غوزغالانگی نینگ باشیندا آتابایف اوزالقی افسر سیدمرات عؤض  
بایفی داشکنده جاغیردی و تورکمنلرینگ یولباشچیلیغینی غورماق اوچین اونو اورگنجه  
ایبرماگه سینانشدی. ییز عؤض بایف- ینگ ایبریلمگی نینگ اونگونو آلدیق".

حاوا، بو و شونگا منگزش مونگرچه حاقیقات، روس بولشویکلرنینگ ادیل ایراندا بولیشی یالی تورکمن حالقی  
نینگ ملی باهبیدینه ضاربا اورماقدا اورتاق ایش آلیپ باراندىقلاری نینگ آیدینگ مثالیدیر.

آستراباد حاکیمی نینگ تورکمنلره بللأن سالغیدی تۆلمک غاتی آغیردی، حاکیم سالغیت ییغناماق اوچین  
اوبالارا قشون یوللاپ، ایلاتی تالایاردی. بو یاغداى حالقینگ غاهار- غاضابا هم- ده یاراغلانماغینا و بو  
تالانگچیلار بیلن گۆرشمینگینه اساس دۆره دیاردی. ۱۹۲۰- نجی یئلینگ آياغیندا کوممت غاویزینگ قولاینداقی  
آق اویلی اوبا چوزیپ گن ایرانی ژاندارملارینگ قارشیسینا یاراغلانان تورکمنلرینگ حرکتلری، عمومی گۆره  
شینگ باشلانغیچی حاساپ ادیلیار. آتابای هم جافارباى تورکمنلر غایراداقی / تورکمنیستانداق دوغانلاریندان  
یاردام سوراپ انچمه گزک اولارا حاط هم ایچی یوللایارلار، اما یوقاردا آغزالان دلایلره گۆرا اولار یاردام بریپ  
بیلمه یارلر.

تورکمنلرینگ گۆره شی گون سایین مۆچ آلیپ اوغرایار. ۱۹۲۰- نجی یئلینگ مارت آینندا ۱۳۰۰ سانى تورکمن  
حاجی بابانینگ یولباشچیلیغیندا آياغا قالیار. اولار کوممت بیلن کومیش دپانگ آرالایغیندا یرلشن ژانداملارا و  
اولارا یاردام بریان انگلیسلره ییتی ضاربا اوریارلار.<sup>۵</sup>

تورکمنصحرادا عاداتان داشاری یاغداى(حکومت نظامی) جار ادیار. اما تورکمنلرینگ گۆره شی بارها مۆچ  
آلیاردی. بو بارادا تهراندا چاپ بولان " ستاره ایران" روزنامه سی /غازیتی ۱۹۲۰- نجی یئلینگ ۱۶- نجی دکابرینده  
تورکمن طایفالاری نینگ یرلشمه گیندن و بیله لیکده آياغا غالمالاریندان هم- ده حکومتینگ اولاری دارغاتماق  
اوچین قشون یوللاندىغیندان خبر برییدیر. بو غازیت ۱۲-۱۰ گون سونگ « تورکمنلرینگ قوزغالانگی» آدی  
باش مقالاسیندا بوتین تورکمنصحرادا قاتناو یوللارینگ تورکمنلرینگ کنترولیندا دوراندىغینی یازیار.

آستراباد حکومتی تورکمنلرینگ ارکینلیک اوغرونداق حرکتینی باسیپ یاتیریپ، اولارا گۆزداغینی برمک اوچین  
اسیر دۆشن تورکمنلری دار آغاجینا آسیار. شئيله- ده یموتلارا ضاربا اورماقدا بجنوردینگ حانی سردار معزز  
حان بیلن اورتاق ایش آلیپ باریار. کاییر ماغلوماتلاردا تورکمنلرینگ حرکتیندن آرقا چیقانی اوچین سردار معزز

<sup>5</sup> H.Ataýev: Eýran Türkmenleriniň göreşi

حانینگ آتیلیپ اۆلدوریلین دیگی آیدیلیار. بو بولسا دویوندن نأدوغری، سبأپ معززخان، هم تهران هم- ده روسلارینگ داشکنتدأکی وکیلینه، تورکمنلری اؤزبۆلگه سینه (منطقه سینه) گیرمأگه یول برمه جکدیگینه سؤز بریپ، اولاری باسیپ یاتیرماقدا تهران بیلن حیذماتداشلیق اتجکدیگینی بیان ادیپدیر.<sup>6</sup>

"ستاره ایران" روزنامه سی نینگ ۱۹۲۲- نجی یئلینگ ۱۸-نجی آپریل سانیندا تورکمنلرینگ غوزغالانینگ باسیپ یاتیرماق اوچین آستراباد حأكیمی نینگ تهراندان یاردام سوراندیغینی یازیپدیر. تورکمنلرینگ پیترانگ و همه یره یایران آیقلا نملاری/ گؤرشلری، ۱۹۲۴- نجی یئلا یاغنی عمومی و گینگ حرکتی چنلی، دگدیم- غاچدیم دوام ادیپدیر.

انگلیسلرینگ کودتاسی بیلن حأكیمیت باشینا گچن ارضاحان، اؤز اربابی نینگ بو پروغی بویونچا « بیته وی بیر ایران» شیغاری آستیندا، یوردی دولاندریماق اوغروندا یاراغ گویچوندن پیدالانیار. موندان اوزال یوردینگ هر بیر کونجینده یاشایان ملتلرینگ اؤز باشلارینا ولایتلاری هم- ده ایچکی دورموشلاریندا ارکینلیگی باردی، مثال اوچین تورکمنلرینگ یاشایان یری « حکومت استراباد و یموت» دیلیاردی و رسمی حاطلاردا بو فرم و مارکی کاغذلاردان پئیدالانیلیاردی.

ارضاحان تورکمنلره یاراغلارینی تافشیریپ، حکومتی بویون بولماغینی طالب ادیار. تورکمنلر، حکومتینگ بو چاغیریشینی أسگرمه یأرلر.

۱۹۲۴- نجی یئلینگ فورالیندا ارضاحان، تورکمنلره یوزلنیپ بیر بیلدیریش یایراتیار، اوندا ایراندا جمهوریت دوزگونینگ قوریلماغی نینگ یوردینگ اساسی قانونینا ترس گلیندیگی و شول اساسدا حیال ادمان یاراغلارینگ تافشیریلمایدیغی، یوغسام اولارینگ اوستونه قشون سوریلجکدیگی بیلن حایبات آتیلیار.

۱۹۲۴- نجی یئلینگ ۲۰- نجی فورالیندا گوندوغار دیویزیانینگ (لشکر) باشلیغی ۵۰ آدمدان عبارات آتلی نوپارا باش بولوب، تورکمنلرینگ حاربی ممکینچیلیکرینی بارلاماق ماقصادی بیلن شاهروده گلیار. اونونگ بو یره گلگی نینگ سبأبی بیرنأچه وقت موندان اؤنگ قشون بیرلیکری نینگ شاهرودینگ تؤوه رگینده تورکمن آتلی لارنینگ هجومینه اوچراندیغی بولیار.

مرکزی حکومتینگ آتان حایباتیندان سونگ، گؤرشه یولباشچیلیق ادیانلر، اهللی تیره- طایپالارینگ بیرلشیگی اوغروندا آلادا ادیب باشلایارلار. هر طایفه ۳۰ آتلی برملی بولیار. شئیه لیک بیلن تاقمین ۱۵-۱۰ مونگ تورکمن گؤره شه غوشولیار. تورکمن آتلی لاری تهران- ماشات یولونی کسپ، ایران قشونی نینگ بیرلشمگینه پأسگلچیلیک دؤرتمأگه سینانشیارلار. تورکمنلر ایریلن قشونا انچه گزک ییتی ضاربا اوروب اولاری ایزا سرپیکدیرمگی- ده باشاریارلار. بو یاغدا ایدان سونگ تورکمن سردارلاری، اؤز لرنینگ ایلیکینجی قورولتاینی اوچالی اوباسیندا گچیر یأرلر.

<sup>6</sup> Gürgen jülgesinde. Brezkin. Daşkent. 1931 (rusça)

## اومچالى قورولتاي و تورکمنصحرادا؛ جمهوريت دوزگونى نینگ جار اديلمگى

تورکمنصحرادا جمهوريت دوزگونى نینگ جار اديلمگى، هم ايچرى هم- م داشارى يورت مطبوغاتيندا اؤز بيانىنى تاپپيدير. ۱۹۲۴- نجى يئلينگ ۳۱- نجى آگوستيندا شورونينگ حالق كميسرلر شوراسى نینگ اورتا آسياداق داشارى ايشلر وكيلى "گرمان"، مسكوه شئيله بيلديريپدير:

«مركزى حكومتينگ اولتيماتومينا غارامازدان، شئيله- ده حكومت قشونينا انچمه گزك بيتى ضاربالار اورانلاريندان سونگ، ايران چاگينده ياشايان توركمنلر جمهوريت دوزگونىنى جار اتديلر». حالق كميسرلر شورانينگ اشغابانداق وكيلى ۱۹۲۴- نجى يئلينگ ۲۸- نجى آگوستينداق راپورتده تورکمنصحرادا جمهوريت غورليپ، عثمان آخونينگ پره زيدنتليگه سايلانديغى هم- ده ۱۰ آدمدان عبارات آق ساقغال شوراسى نینگ اوندان حمايت اديانديگىنى بيلديريپدير.

۱۹۲۴- نجى يئلينگ ۲۰- نجى ماي ايندا(۱۳۰۳- نجى شمسى يئلينگ ۳۰- نجى ارديهشت ايندا) اومچالى اوباسينا گلن ياشولى- آق ساقغاللار، ديوانه پانگ ديين بيرسنينگ حاولوسينداق توت آغاجينگ كؤلگه سينده تگه لنشيب، اؤزلرينينگ ايلکينچى گنگش قورولتاينى گچيريارلر. بو قورولتايا عثمان آخون جافاربايلارينگ، گؤكى صوفي بيلن جان مأمد بگ آتابايلارينگ، قسیر امين حان گؤکلنگرينگ وكيلى بولوپ قاتناشيپارلار.

قورولتايدا ۱۰ آدمدان عبارات قانون چيقاريچى اورگان حؤكمينده، آق ساقغاللار شوراسى سايلانيار. جافاربايلاردان ۶ وكيلى شول ساندان ملا ارجب(كؤر)، آرازقربان(آريق- كل)، ايمانقولى(توماچ)، عزيز حوجه مراد(چوگگان/ چوگان)، حوجه نياز حان(قرينجيك)، اسن حان(كلته)، قالان ۴ وكيلىنگ بولسا ياقيندا بللى اديلجكديگى آيديليار. بولاردان باشغا نفس سردار، حاجى محمد پانگ(جافاربايلاردان) موسى حان (آتابايلاردان)، الله يار حان (گؤکلنگردن) مى قشونينگ سرکرده لرى حؤكمينده قبول اديليار. موندان آيرى كوميش دفة لى ارجب آخون صيادى(قرينجيك) بيلن قليچ ايشان(گؤکلنگ) بو مى حرکتە ياردام برچکديکرىنى بيلديريارلر.

**اومچالى قورولتايندا شئيله قارار قبول اديليار:**

- ۱- حكومتينگ ياراغلارى تافشيريلمالى ديين اولتيماتومى رد اديلمى،
- ۲- مركزى حكومتينگ يۇریشينه برك جوغاب برمك اوچين مى قشون دؤره ديلىمى،
۳. تورکمنصحرادا جمهوريت دوزگونى جار اديلمى،

#### ۴- بىر آغىزدان عثمان آخون<sup>۷</sup> توركمن جمهورىتى نىنگ يولباشچىلىغىنا بلنملى<sup>۸</sup>.

توركمن جمهورىتى نىنگ لىدرلىگىنە سايلانان عثمان آخونى توركمن دأبىنە ايه رىپ، اونى آق كچا موندورىپ، اوچ گزك كومت غاويىنىگ مناره سى نىنگ داشىندان آيلايارلار. بو دأپ غادىمدان بارى توركمنلرىنگ آراسىندا پادشاه سايلاناندا يۇرگونلى بولوپ گلىپدى (نادر افشار و آقامحمدخان قاجار دا موغان چۇلىندە شئىلە دأپ بىلن باشلارينا تآچ گە يىدىلر)

توركمنصحرادا جمهورىت دۇرگوننىنگ جار ادىلمگى، هم ايچرى هم- م داشارى يورت مطبوغاتىندا اۇز بيانىنى تاپىپدىر. ۱۹۲۴- نجى يىلنىنگ ۳۱- نجى آگوستىندا شورونىنگ حالق كميىرلر شوراسىنىنگ اورتا آسيدا قى داشارى ايشلر وكىلى "گرمان"، مسكوه شئىلە بىلدىرىپدىر:

«مركىزى حكومتىنگ اولتىماتومىنا قارامازدان، شئىلە- دە حكومت قشونىنا انجمە گزك يىتى ضاربالار اورانلارىندان سونگ، ايران چاگىندە ياشايان توركمنلر جمهورىت دۇرگونىنى جار اتدىلر». حالق كميىرلر شورانىنگ آشغاباتداق وكىلى ۱۹۲۴- نجى يىلنىنگ ۲۸- نجى آگوستىندا راپورتدە توركمنصحرادا جمهورىت قورلىپ، عثمان آخونىنگ پرە زيدنتلىگە سايلاناندىغى هم- دە ۱۰ آدمدان عبارات آق ساقغال شوراسى نىنگ اوندان حمايت ادىاندىگىنى بىلدىرىپدىر.

توركمنصحرادا جمهورىتىنى جار ادنلر اوزال باشدا تىرە- طايپا آراسىندا يۇنگ بولان آغزآلىق كسلىنى آزادان گۇترمك اوغروندا آلادا اديارلار. بو حركتلىرىنگ نتيجه سىندە بوتىن توركمنلر بىر تن بىر جان بولوپ، اۇز حاق- حقوقلارىنى غازانماق يولوندا بىرلىشيارلر. كومت غاويىدق آق ساقغاللارىنگ شوراسىندا، موندان بوينا ناخىل ايش آلىپ بارىلماغى دوغروسىندا گنگش ادىليار. شئىلە- دە ۱- نجى جهان اورشى يىللارىندا اورسىتدە اسىر بولوپ، اورش تمام بولاندا سونگرا اركىنلىگە چىقان بىرناچه عثمانلى (توركيه لى) افسر شول ساندا قاديىر افندى، جمال بگ، مهدى افندى، مصطفى بگ، حدايار افندى، مراد بگ و سلطان پاشا، توركييا دولانىپ بارىشلارىندا كومىش دفا باريپ، توركمنلرىنگ اۇز-اركىنلىگىنە حمايت برمك اوچىن، اولارا حارپى تآلىم بريپ باشلايارلار. بو افسرلر آچىلان يۇرىتە مكتبە، حارپى مشق- ينگ يانيندا، اولارا حاط- سواد هم اۇرە ديارلر. شول مدرسه نىنگ شاگردلرىندا آراسىندا بىر توپار آد غازانان يىگىتلر يتىشيار. قيات حانىنگ چاولىغى، حان يمودىنگ اوغلى لالى حانىنگ اۇزى هم بو مدرسه نىنگ معلمى بوليار.

<sup>۷</sup> عمر قوبونلى نىنگ اوغلى عثمان آخون(جافاربايلارىنگ قوبونلى كۇر تىرە سىندن) بخارادا دىنى علم آلان آدم. اول توركىستاندا(خيوه و بخارادا) آزاد-ادىش حركتلر بىلن تانشىپ، كومىش دفا اۇورىلىپ گندە توركمنلرىنگ حاق- حقوقلارىندا آرقا چىقيار. اول توركمن بالالارى نىنگ سوادلى بولماغى يولوندا هم آلادا ادىپ، مکتب آچيار.

<sup>۸</sup> اومجالى دە گچىرلن بو قورولتاي غاتناشان حوجانياز حان (مرحوم حاجى خان اوغوزى نىنگ دأدە سى) حاقدا سرهنگ ساپار خطىبى اۇز ياتلامالارىندا گوررىنگ بريدى.

خیلی محرمانه

بتاریخ ۲۳ برج جوزا ۱۳۰۳

وزارت امور خارجه

نمره ۲۸۲۷

اداره دوم سیاسی

#### وزارت جلیله داخله

بوزارت امور خارجه اطلاع رسیده است که قادر افندی نام ترك در میان تراکمه اقدامات و عملیاتی می نماید، لهذا متمنی است مقرر فرمایید محرمانه تحقیقات نموده معلوم نمایند اولاً مشارالیه تنها با تراکمه ایران رابطه دارد و یا با طوایف ترکمن طرف روسیه نیز دارای مناسبات است. ثانیاً- اقدامات و عملیاتی که در آنجا میکند از چه قبیل است آیا برضد روسها تبلیغات میکند یا ایران. ثالثاً مشارالیه در يك نقطه متوقف است یا اینکه باطراف و نواحی صحرای تراکمه نیز مسافرت مینماید. رابعاً با سفارت ترکیه در طهران و یا مأمورین آن دولت در روسیه مکاتبه و مخابره میکند یا خیر. بدیهی است از نتیجه تحقیقات سریعاً وزارت امور خارجه را مستحضر خواهد داشت تا بهر ترتیبی که صلاح باشد اقدام شود.

در حاشیه: خیلی فوری. اداره شمال فوراً اقدام نمایید.

چشمه: سازمان اسناد ملی ایران



## مرکزی حکومت تورکمن جمهوریتینی بیقماق اوچین قشون سوریار



تورکمن توپراغینی غانا چایقان ارضاشانینگ ۳ گنرالی.

ساغدان: سرلشکر آمان الله جهانبانی- سرتیپ فضل الله زاهدی و  
خراسان لشگری نینگ باش کاماندیری جان محمدخان امیر علایی

ایران حکومتی، تورکمنلرینگ برک آیاغا قالیپ دوراندىقلارینا گۆز یتیرندن سونگ اولارینگ دیره نیشینی (مقاومتینی) سیندیрмаق اوچین، اولارینگ اوستونه قشون سورمگی پلانلاشدیریار. شول بیر وقتینگ اؤزینده آسترابادینگ حاکیمی تورکمن حان- بگترینینگ آغزلارینی آلارتماق اوغروندا هر حیل مکیرلیک ادیپ باشلایار. حاکیم اؤز وکیلینی کومیش دفأ عثمان آخونینگ یانینا اییریپ، اونى پول بیلن ساتین آلماق ایسلاپدیر اما حاکیمینگ بو حیله سی باشا بارماندیر. آستراباد حاکیمی اردلان حان، کومیش دفة لی آتاحتان سرداری گنگش اتمک بهاناسی بیلن شهره چاغیریار. آتا حان گلپار، گوررینگ- ینگ اورتاراسیندا حاکیم بیر زادا قهری گن یالی بولوپ، صحبتی کسپار، آتا حان بولسا اوبا دولانیار. نامارد حاکیم اولارینگ یولوندا قاراوللار قویوپ، آتاحتان و یولداشلارینی شهرینگ ۱۵ کیلومتر قایرا یانیندا، شادفه اوباسی نینگ ایلیری یوزینده آتیپ اؤلدوردیار. حاکم بو جنایاتی آتابایلارینگ اوستونه آتیپ، اولارینگ آراسیندا تیره- طایبا دعواسینی توتاشدیрмаغی مقصد ادنیپدی.

شولار یالی پرووکاسیون (تحریک ادیجی) و شاننازلار آز بولماندی، اما تورکمن یولباشچیلاری اولارا قولاق قآبارتمان آغزی بیرلیگینی برک قوراماغی باشاریپدیرلار.

تهراندا چاپ بولیان " فکر آزاد" روزنامه سی اؤزنینگ ۱۹۲۴- نجی یئلینگ ۲۷- نجی ژوئن آینداقی سانیندا ماراوادپانگ قولایندا سرهنگ مهدی حانینگ قشونی بیلن تورکمنلرینگ چاقناشاندیغینی و شوندا ۱۰ ساغاتلاپ سؤره ن سؤوشده تورکمنلرینگ چیم- بیتراق ادیلندیگینی "تلگرافی خبر" دییپ چاپ ادیدیر. شول خبردا مهدی حان غاتی اؤوینجنگ لیک بیلن تورکمنلرینگ پریشان یاغدا یا دوچار ادیلندیگینی بیلدیریب:

" ماراوادفه آناندان سونگ يموت گۆكلنگ نأمه اتجكړيني چاشيرديلار. ياراشيق بارادا گوررينگ ادمك اوچين بيرناچه ياشولى شول ساندان كريم ايشان يانما گلدى... من امام[رضا] سيغينيپ حركت اده رين و انشالله شو غولايدا توركمنصحرادا آسوداليغى برقرار اده رين و خراسان قشونيني سردار سپه نينگ[ارضاخانينگ] يانيندا باشى ديك ساقلارين. شو خبرى آلاز-آلاماز توركمنلرينگ بويون بولانديغيندان و ماشات- تهران يولونينگ آچيلانديغيندان ايلاقى حاباردار اديپ بيلرسينگسز."<sup>9</sup>

ايران قشونى نينگ خراسان بؤلومى نينگ بو پانگ كته كامانديرى نينگ تلگرافى تهرانا باريپ بارمانگقا، توركمنلر خراساندان يوللانان قشونى نينگ اوستونه چوزوپ اولارى چيم- پيتراق اديارلر، شوندا ايكي توپ بيلن ۴ مسلسل توركمنلرينگ الينه دوشيار. مهدي حان ۳۰ سانى آدمدان عبارات توپارى بيلن زوردان بجنورده غاچيپ آتيار.

مهدي حانينگ هجومي شاوسيزليغا اوچراندان سونگ خراسان لشگر بؤلوميني نينگ باشليغى ۱۶-۱۴ ژوئن/ايبون آرايغيندا قانن- سيستان توپارلاريندان دوزيلن اولى بير آتلى هم- ده ۸ مسلسل بيلن ياراغلانان ايكي گروهانى دؤره ديار.

۱۹۲۴- نجى يئلينگ سنتيايرينده بجنورد بيلن گۆكلنگ آرايغيندا ۴۰۰ آدمدان عبارات توركمن آتلى لارى ۳ مونگ عسگرلى ايران قشونينا چوزيپ، اولارا آغير ضاربا اوروپ، تهران- ماشات آراسيني كسمگى باشايرپديلار. توركمنلرينگ باتيرغايلىق بيلن سؤوشيانديكلىرى ايران حاربيلاريني قورقوزيپ باشلايار. اولار توركمنلرى آسوداليغا چاغيريپ، اؤزلرينينگ پاراحات سؤير آدملارديقلاريني نيغتايارلار. بو باباتدا گوندوغار ايران قشون بيرليكلرينينگ باشليغى طاراپيندان ۱۹۲۴- نجى يئلينگ ۲۳- نجى سېتامبرينده توركمنلره يوزلنيپ بير بيلديريش ييراديليار. اوندا شئيله دييلپدير:

« ييزينگ اولارا دوشمان دألدېگيميزى توركمنلر بيلمه ليدير، شونگا گؤرا گوندوغار قشون بيرليكلرى اولارينگ يوق اديلمگيني اؤزينه بويسانچ سايميار."

۱۹۲۴- نجى يئلينگ ۲۰- نجى اكتوبرينده آستراباد حاكيمي، ياراشيق باراسيندا ماصلاحات اتمك اوچين عثمان آخونى شاهره چاغيريپ. عثمان آخونينگ اؤزى گيدمان يرينه ۴ سانى ياشولى وكيلىنى ايبريار. شوندا ياراشماق اوچين توركمنلر اؤز شرطلرينينگ شولاردان عبارتديغيني بيلديريارلر:

۱- توركمنلرينگ ياراغلارى اولارينگ الينده غالمالى؛

۲- بوتين توركمنصحرانينگ حاوپسيزليغى (امنيتى) توركمن جمهوريتى نينگ اختياريندا بولمالى؛

۳- باریپ ۱۹۲۲- نجی یئلدا ایران قشونینا قوللوق اتمک اوچین آلیپ گیدیلن ۲۲ سانى تورکمن آتلى لارى غایتاریلیپ بریلملى.

آستراباد حاکیمی بولسا تورکمنلرینگ آراسینا سیغینان ۴ ایرانلى نینگ اؤزلینه بریلمگینی طلاب ادیار. ماصلاحاتدان بیر نتیجه چیقمانسونگ، هر ایکی طاراپ اورشا تاییارلیق گؤریپ باشلایار. مرکزی حکومت دکابرایندا گونورتا ایراندا یاشایان عربلرینگ باش توتانی شیخ خزعل آدلى سرداری بویون اگدیرندن سونگ، ۱۹۲۴- نجی یئلینگ سونگوندا تورکمن توپراغینا قشون سورماگه دولی تاییارلانیار.

ایران مجلسی نینگ قراری بیلن ۱۹۲۵- نجی یئلینگ ۱۴- نجی فورالیندا "سردار سپه" لاقاملی ارضاشاه یوردینگ قشون باشلیغینا بللنایار. اول بو قارارا دابانپ شول یئلینگ ژوئن(خرداد) آیندا مرکزلسن قشون بیرلیگینگ دؤره تمک اوچین ۲۰ یاشینا یتن ایرانلى بیگیترلی قشون قوللوغینا چاغیریار. شوندا سونگ تورکمنلره غارشى برك چاره گؤرمگینگ اوغرونا چیقپ، گوندوغار قشون بیرلیگی نینگ باشلیغینا جان محمد خان دیین بیر یاش افسر گتیریلیار. اول ۱۹۲۵- نجی یئلینگ ۶- نجی فورالیندا(بهمن) آیندا ماشادا باریار. ظالیملیقداهم دونگ یوره کلیکده بو یرده یاقاسینی تانیدان جان محمد خان، تورکمنلرینگ گؤره شیئی درپی- داغین اتدجکدیگینی آچیق بیان ادیار.

تورکمنصحرانى حاربى غاباودا ساقلاپ دوران حکومت، تورکمنلری آياقدان دوشورمک اوچین ۱۹۲۵- نجی یئلینگ بهاریندا بیر بیلدیریش یایرادیار. شوندا شئيله دیلیپدیر:

"اعلیحضرت رضا شانینگ سایشیندا تورکمنصحراده آسودالیق حکم سوریار، باسماچیلار درپی- داغین ادیلدی. موندان بویانا سؤدیگارلر و تاجرلر تورکمنصحرأ گیدیپ سؤودا ادیپ بیلرلر، یؤنه حاضیر تورکمنصحرأ قباودا ساقلانیانی اوچین تاجرلر حاربى حاکیملردن گچیش روغصات آلمالیدیرلار، یوغسام اولار تورکمنصحرأ قوییریلمز."

شئيله لیک بیلن حکومت بیر طاراپدان صحرانى غاباودا ساقلایاندیغینی، آیری طاراپدان اول یرده عاداتدان داشاری یاغداى(حکومت نظامی) دوزگونینی گیریزندیگینی، هم- ده صحرا گیرمک اوچین حاکملردن یؤریته روغصات آلینمالی دیغینی اقرار ادیار.

۱۹۲۵- نجی یئلینگ ۱۰- نینجی مارت آیندا مرکزی حکومت مهدی حانینگ باش توتانلیغیندا ۲۱ سانى حاربى اوچاق، ۷۰۰ آدمدان عبارات یاراغلى توپاری، ۴ سانى توپ بیلن ۴ سانى مسلسلی بجنورده یوللایار. جان محمد خان تهرانا چاغیریلیپ، تورکمنلرینگ گؤره شیئی باسیپ یاتیرماق اوچین یؤریته بویروق آلیپ شول یئلینگ ۲- نجی آگوستیندا ماشادا اؤوریلیار.

بو یاغدایلاردان خبرلی بولان تورکمن یولباشچیلاری حالقینگ آغزی بیرلیگی و اونونگ نتیجه سینده اؤز-ارکین تورکمن دؤولتینی قوریپ بولجاق یالی ایسلکلرینگ اوستونده آياق دیره یارلر. تورکمنلرینگ گؤره شی، نفس سردار هم الله یار حان یالی باتیرلرینگ قوشولماغی بیلن حاص باد آلیار. اولار چم گن یرده ایرانلى لارینگ

قشون بىرلىكلىرىنى پارتىزانلىق تكتىكى بىلەن ضاربىلار اورىيىلار. توركىمىنلىرىنىڭ ياغدائىنى ھەم استراتېژىك نوقاڭلارنى  
اۋورە نىمك اوچىن جان محمد خان، سىرھىنگ ايرج خان دىيىن افيىسى ۱۵۰۰ آدمىدان عبارت قشون يولباشچى  
ادىپ، توركىمىننىڭ ايرىيىرى. شىئىلە- دە ۲۸- نىچى مارتدا بىجىنورد خانلارنى شول ساندىن باقىر خان ھۆكۈمەت بىلەن  
گىلىشنى ايللاشىقلارىندا، توركىمىنلەر غارشى اورشدا ايران قشون ياردام بىرچىكىلىرى سۆز بىرلىرى. توركىمىنلەر، ايرانى  
لاردان اۋنىڭ ھۆكۈمەت ماقىسادى بىلەن ۹- نىچى مايدا بىجىنوردا چوزىيىلار و قشون قىرگاھلارنى دارغادىپ  
باشلايىلار. يارىم گونۇلۇپ اوزاغا چىكىن اورشدا ھۆكۈمەت اولارىنىڭ اوستونە ھارپى اوچارلار بىلەن بومبا ياغدىيىرى،  
توركىمىنلەر و اولارا ياردام بىر شادلولار ايزا چىكىلمى بولىلار. اللە يارھانىنىڭ توپارىنىڭ ھارپى سىر كىرىدىسى ملا  
داۋنىنىڭ ايتماغىنا گۇرا بىجىنوردا ادىلەن چوزوشا سافار مەركىزى، دىردى خان گۇگىلىنىڭ، آقا ماد خان يىموت، جان  
مۇمىد خان گۇگىلىنىڭ يالى سىر كىرىدىسى لىر يولباشچىلىق ادىپىدىر. " شىفق سىرخ " روزنامە ۱۲- نىچى مايدا توركىمىنلىرىنىڭ  
ھۆكۈمەتلىرىنى باسىپ ياتىرماق اوچىن اورش وزىرىنىڭ، تىھراندىن يۇرىتە " پىھلوى ھىنگى " بىلەن ماشادىن يونكرز  
آدىندا ۲ سانى ھارپى اوچاغى يوللاندىغىنى يازدى. بو ھىبرى بىرىتانىيىنىڭ " تايمز " روزنامە سى ھەم  
تاصىبىقلاپدىر. توركىمىنلەر چۇرە سىز بىجىنورد غاباۋىنى تىرك ادىپ ايزا چىكىلمى بولىلار. بو ھىبرى ۲۱- نىچى مايدا  
تىھران دۇۋىلى نىنىڭ رىسمى بىيانىە سى ھەم تاصىبىقلاپدىر.

۱۹۲۵

توركىمىنلىرىنىڭ اۋزاركىنىلىك اوغرونىڭ گۇرشلىرى، ايرانىنىڭ مەجلىسىنىدە ھەم آرا آلنىپ ماصىلاھاتلاشىلىپدىر. شىخ  
الەراقىن زادە آدىندا مەجلىس وكىلى، ۱۲- نىچى مايدا اۋز چىقىشىندا «داشارى يورتلارنىڭ [شورونىنىڭ]  
قورجالامىغى (تىھرىكى) بىلەن آياغا غالان توركىمىنلىرى چالتىقىدا باسىپ ياتىرماق» دىيار. ادىل شو بىر واقىتىنىڭ  
اۋزىنىدە " تىجدىد " روزنامە سىنى نىشردىن بو آدم ۱۳- نىچى مايدا « فتنە چىلپىنىڭ [توركىمىنلىرىنىڭ] سونىڭقى  
اۋىچۇڭى دارغادىلدى » آدىلى ماقالىسىندا آچىقدان-آچىق ارضاحانى توركىمىنلىرىنىڭ اوستونە يۇرىش قورناماغا  
چاغىرىپ. اول ھۆكۈمەتنىڭ استىراتىداقلىق آلپ بارىان ايشىنى اۋۋىپ، بو ىردە آسودالىغى! اوچىن ادماگە چاغىرىپ.  
۱۹۲۵- نىچى يىلنىڭ ماى آبي نىنىڭ آياغىندا تىھراندىن استىرابادا گىل سىرھىنگ احمد خان اۋز توپارلارنى بىلەن بىندىرگىز-  
استىراباد آرالىغىندا يولدىن قشونىنىڭ آرقاينى گىچىكى اوچىن اول ىردە آبادانچىلىق ايشلىرىنى آلپ بارىپ.  
استىرابادىنىڭ ھارپى ھاكىمى سىرھىنگ ھىكىمى و بو ىردىكى قشون باشلىغى ژىئال محمد ھىسەن خان توركىمىنلەر  
غارشى آلنىپ بارىلەن سۇۋىشە اۋرۇن چىنلاقاي غاتناشىلار. " ستارە ايران " روزنامە سى نىنىڭ ۱۱۶- نىچى  
سانىندا (۳۱ ماى ۱۹۲۵) دىمىرغازىق بىرىگادە سى نىنىڭ (توپارىنىنىڭ) بىلدىرىشىنى نىشردىپدىر. شوندا ۱۹- نىچى  
مايدا استىرابادىنىڭ قولايىندا، محمد آبادىنىڭ يانىدا سۇۋىشە ۲۰۰ سانى توركىمىنلىرىنىڭ اۋلىپ ھەم يارالى  
بولاندىغىنى بىلدىرىلپ. " روزنامە ايران " و " كوشش " ھەم ايران قشونى نىنىڭ اوستونلىكى باراسىندا چىشىرىپ  
خىبر بىرىپدىر.

بجنورد طاراپىندان گليان قشونىنىڭ اۋنگونى آلماق اوچىن، بو طاراپە ھجوم ادن توركىملىرى ايزىنا سربىكىدىرمك اوچىن ماشاتداق بوئىن قشون بىرلىكلىرى، حتى داشارى يورتلى ايلچى خانالارىنىڭ اۋنگونىدە غوللوق ادیان بىرلىكلىرى چاغىرىلدى. آلمانلى اوچاق سوارلار(خلبان) ۱۸- نچى مايدا ۲۳ گزك توركىملىرىنىڭ اوستونە بومبا ياغدىرىپار. انگلىس روزنامە سى "تايىمىز" يىنگ ۵- نچى ژوئن دە برن خەرىنە لايىقلىقىدا دوشنبە گونداكى بمبا آتېشىقىدا جمعى ۳۰ توركىم ھالەك بولدى.

آگوست آبي نىنگ ۲- سىندە تھراندىن ماشادا دولانىپ گن جان محمد خان بىر بادا توركىملىرىنىڭ اوستونە چوزمان، اولارى ياراشىغا چاغىرىپار. توركىملىرى دوش گن فرىستدان پىدالانىپ اۋز ايسلگىرى نىنگ يىرنە يىتېرىلن واقتىندا ياراشىق باراسىندا گوررىنىڭ ادېپ بولار دىيارلر. اولار ايسلگىرى نىنگ شولاردان عباراتدىغىنى معلوم اديارلر:

۱- ايران قشونى حايال ادمان توركىم توپراغىندان چكىلملى،

۲- توركىملىرىنىڭ اۋزاركىنلىگى رسمىتە تانىملى.

اورش اوقىپلارى نىنگ اونچاقلى گويچلى دأدىگىنە گۈز يىترن توركىملىرى، ۱۹۲۵- نچى يىلنىڭ ۲۰- نچى مايندا كومىش دپە دە آق ساقغاللار شوراسى نىنگ ۲- نچى قورولتاينى گچىرىپارلر. اوندا، حكومتىنىڭ توسساغىندا اوتوران توركىملىرى ھم- دە بجنوردلى كردلرىنىڭ باشلىغى معزز خان، بوشادىلماسا اولى قوزغالانگ تورچاقدىغى بىلن حكومتە يوزلە نىلمگى قرار ادىلپار.

توركىملىرى بىلن جان محمد خاننىڭ آراسىندا قىلپە شىك ۲۰ گون اوزاغا چكىار(ماينىڭ بىگىرىمىسىندن ژوئن آبي نىنگ باشىنا چىلى). بو گىلشىكلردن ھىچ حىلى نىتىجە قازانىلماپار، سبأپ جان محمد خاننىڭ ماقصادى ياراشماق دال- دە وقت غازانماقلى.

جان محمد خاننىڭ مكىرىنە دوشىن توركىملىرى اۋز يارانلارنى توپلاپ، شىرواندا يرلىش قشون بىرلىكلىرىنە ھجوم ادىپارلر. ياغداى دورا- بارا توركىملىرىنىڭ زىانىنا قوتارىپارلى. شادلو كردلرىنىڭ خانلارى جولاي آيندا گوندوغار قشونىنىڭ باشلىغىنا ھم- دە ماشات روحانىلارنى يوزلىنىپ اۋزلىرىنىڭ توركىملىرى طاراپىندان آلدادىلاندىغىنى ھم- دە قاتى اۋكونچدە دىكلرىنى بىلدىرىپارلر.

جولاي آيندا اومچلى اوباسىندا يىغناشان توركىم يولباشچىلارنىڭ آراسىندا سۋوشى دوام اتدىرمك يا- دا بوپون بولماق يالى ابكى فكر اورتا آتېلپار و شول اساسدا يولباشچىلار ابكى توپارا بۇلۇنىپار. يۇنە مونگا قارامازدان كۈپلىك توركىملىرىدا اۋزباشداق دۋولت قورالپانچا گۈرە شە دوام بردىرىچكىدىكلرىنى آيدىپارلر.

۱۹۲۵- نچى يىلنىڭ ۳۱- نچى جولايىندا مركزى حكومت توركىملىرى گۇزداغىنى برمك اوچىن تھراندا توسساغدا ياتان ۷۵ توركىمى آتېپ اۋلدورىپار(ھ. آتايىف). آستراباتا قورلان حربى دادگاھ گۈز قىرپىمان توركىملىرى اۋلومە



حکم ادیاردی. بو دادگانینگ چیقارن قراری بیلن ۶۵ تورکمن آتیلیپ اۆلدوریلپار. بو ایشلرینگ أهلیسی، تازه پادشانیگ (ارضاشانینگ) حکومتینینگ پایه لارینی برکیتمک اوچین ادیلپاردی.

دۇران یاغداى تورکمن يولباشچیلارینینگ آراسیندا حاوپ سالیپ، کابیر تیره باشلیقلاری اۆز وکیللری حۆکمینده جان محمد حانینگ اوستونه اییریپ، قوزغالانگچیلاردان! آرالاینی آچیاندىقلارینی بیلدیریپدیرلر. تورکمنلره هیج زات دیمه جکدیگینه قرانا آنت ایچیپ، اونگا اۆز مهرینی باسان جان محمد حان، تورکمنلرینگ اوستونه جوزوپ گن ماحالیندا عهد- پیمان، قسم و آنتینا وفا قیلمان اولاردان قانلی اۆج آلیار.

تورکمنلرینگ بیرلشیگی دارغابردیگیجه، مرکزی حکومت آستراتادا یرلشدیرن قشون سانینی آرتدیریاردی. ۱۹۲۵- نجی یئلینگ ۲- نجی اکتبرینده عربلرینگ حرکتینی قانا چایقان ژنرال فضل الله زاهدی بندرگزه گلپار. اول تورکمنلرینگ آق ساقغالارینی یانینا چاغیریپ، یاراغلاری تافشیرماق اوچین ۳ گون مهلت برپار، بولماسا قشونینگ حرکتیه باشلاجاقدیغی بیلن حایبات آتیار. آق ساقغالار ۱۵ گون مهلت دیله یارلر، زاهدی مونونگ بیلن ایلالاشمایار. اول شول گونی دمیرقازیق قشون بیرلیگنینگ باشلیغی کاپیتان عبدالله حانی کومیش دفأ ایبریپ، جافاربایلاری بویون بولماغا و ۷ گونونگ ایچینده یاراغلاری تافشیرماغا چاغیرتیار (سونگ یاور عبدالله حان توماج آدی بیلن تانیلان بو آدم کومیش دفأنی قانا چایقاپ، بو یری باسیپ آلاندان سونگ حارپی حاکیم بولپار، اونونگ اصلى تورکمن بولماسا- ۱۹۶۰- نجی یئللاردا تورکمنلرینگ آدیندان مجیلسه وکیل بولوب گیدیار).

حکومت حالقی روحدان دوشورمک اوچین پروپاگاندا (تبلیغی) ایشینی- ده دوام اتدیریاردی. ایران قشونینینگ باش ستادی طاراپیندان تورکمنلره یوزلنیپ ۳ سانى بیلدیریش یایرادیلپار: بیرنجی بیلدیریشده ژنرال زاهدی، دؤولتینگ بو یرده آسودالیغی برقرار ادمک اوچین قشون سوره ندیگینی نیغتاپ، یاراغلارینگ ۷ گونونگ ایچینده تافشیریلماغی ایسله یار. ایکینجی بیلدیریشده عمومان تورکمن حالقینا یوزلنیپ، اولارینگ هم ادیل باسماچی و قالتامانلار!! یالی یوق ادیلمکیرینی ایسله یان بولسالار یاراغلاری تافشیریپ، دؤولته بویون بولماغا چاغیریلپدیر.

اوچونجی بیلدیریش گۆره شیآن توپارا یوزلنیپ، حایال ادمان بویون بولماسالار اولارا دینگه اوق بیلن جوغاب بریلجکدیگی بیلدیریلپدیر.

بو بیلدیریشلر انقلابچیلاری تابدان دوشورمه یار. ۱۹۲۵- نجی یئلینگ ۴- نجی اکتبرینده ۱۵۰ آدمدان عبارات یولباشچیلار کومیش دغه ده عثمان آخونینگ اؤیونده یئغنانشیپ، دؤولتینگ برن ۷ گون اولتیماتومی باراسیندا گنگشپارلر. یئغناقدا نفس سردار آچیقدان- آچیق یاراغا، یاراغ بیلن جوغاب بریلمگینگ طاراپیندا دورپ، اولارا بویون اگملی دالدیگینی ایدیار. اما ایران بیلن سؤودا ادیان بایلار بویون بولماغینگ طاراپینی توتیارلار. بیغناقدا تورکمنلرینگ بویون بولماجاقدیقلارینی بیلدیرمک اوچین ۳ آدمینگ بندرگزه ایبریلمگی بیلدیریلپار.

ایران دؤولتی، ارضاشانی خاص قاهریمان ادیب گؤرکزمک اوچین حاولیغیاردی شونگا گؤرا تورکمنلری بویون اگدیرمک اوچین کؤپ مقداردا پول صرف ادیب، حتی حاربی اوچارلار یوللایار. قشون باشلیغی زاهدی حایال ادمان ۲- نجی اکتبرده هجوم فرمانینی چیقاریار. ۵- نجی اکتبرده ۲ سانی حاربی اوچار کومیش دفة بیلن ساللاخ اوباسنینگ اوستوندن اوچوپ اول یرلری بمبالایار. هجومینگ ۲- نجی گونینده ساللاخ اوباسی نینگ قولاییندا اسپر دوشن ۸ تورکمن دیری- دیری اودا یاقیلیپ اؤلدوریلیر.<sup>۱۰</sup>

گؤره شینگ باش توتانلاری عایال، اوغلان- اوشاقلارینی بالقانا اییریالر. کأبیر یاشولی آدملا هم انه لر یولدا یاداولیقدا عاذاپ بارینی گؤریپدیرلر، اما الی یاراغ توتان کیشلر قالیپ اؤز توپراقلارینی قوریپدیرلر.

۱۹۲۵- نجی یئلینگ ۶- نجی اکتبرینده بندرگزه گیدن وکیلر، ارته سی گون دولانیپ، قشون باشلیغی نینگ گؤزی نینگ اوتدان دولودیغینی و تورکمنلردن غاتی اؤج آلینجاقدیغینی بیلدیریلر. شئیله- ده قشونینگ دینگه ۹- نجی اکتبره چنلی مهلت برندیگینی آیدیارلار. ۸- نجی اکتبرده یولباشچیلار باش یوسغا اوباسیندا اویشوپ، یاراغلاری نینگ تافشیرجاقدیقلا ریینی بیلدیریلر.

روس یازیجیسی آکسینکوف- ینگ " تورکمنلر- کردلر قوزغلانگی " ادلی کتابیندا یازماغینا گؤرا عثمان آخون گپله شیک گچیان گونلرده (۶-۲ اکتبر آرالیغیندا بیر طاراپدان بویون بولماغی اؤنگه سورپ، آیری طاراپدان ماصلاحاتا گلنلره برك دورماغی تافشیرانمیش. شونگا گؤرا حالق دورا- بارا اونونگ یانیندا ایریلیپ نفس سردار هم الله یار حانینگ داشینا اویشیالر. نفس سردارینگ آتلی لارنینگ سانی ۲۰۰۰ ه یتیدیر.

## تورکمنلرینگ ینگیلیشی

۱۹۲۵- نجی یئلینگ ۹- نجی اکتبرینده حکومتینگ برن اولتیماتومی تمام بئلاندا سونگ قشون ۴ یاندان تورکمن توپراغینا جوزویار. ۳۵۰ آدمدا عبارات پهلوی هنگی غاراسوودان کومیش دپه، حوجه نفس و آق قالا طاراپ یؤریشه گچیار. ژنرال زاهدی نینگ یولباشچیلیغیندا بولان بو توپار ۱۰- نینجی اکتبرده حوجه نفس دن گچیپ، کومیش دپانی باسیپ آلیار. بو ینگیش باراسیندا "کوشش" روزنامه سی آغیز دولدوریجی حددن آشا یالان- یاشریق خبرلار بیلن تورکمنلرینگ ینگیلیپ، توپار- توپار اسپر دوشن دیکرینی یازیار. "ایران" روزنامه سی هم- ده "تایمز لندن" ۱۶- نجی اکتبرداقی سانلاریندا چاقناشیقلارینگ یوز برندیگینی یازیپدیرلار. ساللاخ اوباسی نینگ قولایینداقی چاقناشیقدا یوزه قولای ایرانلی عسگر اؤلدوریلیر.<sup>۱۱</sup> مونگا ژنرال زاهدی نینگ خاص قاهاری گلیپ، اوبانینگ یاقیلماغینی بویوریلر. اوبا یاقیلیار، اوی، مال- قارا، حالی- حالجه، آنبارداقی آرفا- بوغدا ی همه سی اود بریلیار. اوبا سونگرا ژنرال زاهدنینگ لاقامی بولان "بصیر دیوان" دان آلنان "بصیر آباد" آدی داقیلیار.

<sup>۱۰</sup> آنانگدی آج ینگ اگیندشی جنگل کلته دن آلان ماغوماتیم  
<sup>۱۱</sup> ایرانلی عسگرلرینگ اؤلن یری یانگی قولاییا چنلی ساللاخ اوباسی نینگ گونباتاریندا دپه جیک لر بولوب گؤرونیردی.

آسترابادىنگ قشون باشلىغى سرھنگ حكىمى نىنگ باش توتانلىغىندا آق قالا طاراپ ايرىلن توپار، ايلايئا- دا منوچھر خان اميرپاشاينىنگ توپارى ۹ ساغات آتېشىقدان سونگ آق قالانى باسيپ آليار. ۱۹- نچى اكتوبرده توركمين آتلى لارى كوممت غاوينىنگ قولايىندا ايرانىنگ قشونىنا يىتى ضاربا اورىلار ۱۹۲۵- نچى يىلنىنگ ۲۳- نچى اكتوبرىنده جان محمد خان قشون بيرلىكلىرىنى بجنورتدان، توركمينصحرا يوللايار. اول، لشكر سوم (اوچونچى قشون توپارى) دن بير مونگ عسگرى تهران- ماشات يولونىنگ غوراغى اوچين ساقلاپ، يۇرىته توپارى بيلن گۇكلنگ لرىنگ اوستى بيلن توركمينصحرا حركت اديار. الله يارخان سردارىنگ يولباشچىلىغىندا قى گۇكلنگ آتلى لارى غارابالقانىنگ قولايىندا حكومتىنگ قشونى بيلن چاقنىشيار. الله يارحانا كمك برمك اوچين نفس سردار و قسیر امين حانىنگ آتلى توپارى گليپ يتيار. ايرانىنگ ۴- نچى توپارىنا (لشكر چهارم) سرھنگ على اصغر جهانباني كامانديرلىق اديار.

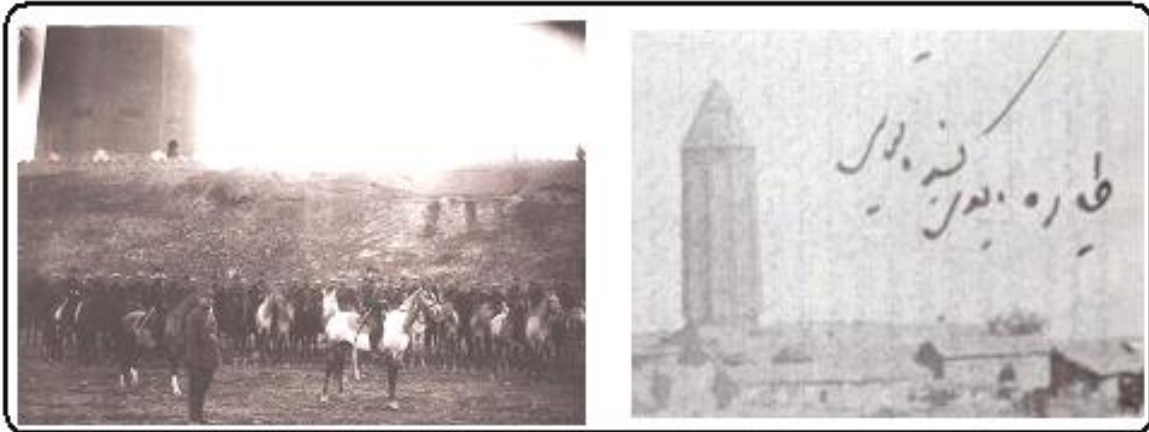
۱۹۲۵- نچى يىلنىنگ ۲۵- نچى اكتوبرىنده توركمين آتلى لارنىنگ دوزومى (تركىبى) شولاردان عباراتدى: نفس سردارىنگ باش توتانلىغىندا ۲ مونگ جافارباي، گۇكى صوفى نىنگ باش توتانلىغىندا ۲ مونگ آتاباي، الله يارحانىنگ باش توتانلىغىندا ۵۰۰ سانى گۇكلنگ آتلى.

توركمين انقلابچىلارى دورا- بارا اوق- ياراغ يىتمزچىلىك حاوپىنا دوچار بولوپ، روحى تايدان پسلىاردىلر. يۇنه مونگا غارامازدان استراتژىك تايدان اهمىتلى بولان كريم ايشان دره سى توركمينلرنىگ كىنترولىنداى. ايرانىنگ قشون باشلىغى چاره سىز اكتوبر آبي نىنگ سونگوندا ياردامچى قشون بيرلىگىنى غارابالقانا يوللايار. الله يارحانىنگ فكرىنه گۇرا ايران قشونى نىنگ توركمينصحرا گيرمكى نىنگ اۇنگونى آلمالى مېش، يۇنه اونونگ بو تاكتىكىنى بئيله كى سردارلار قولدامانديرلار.

تهراندا ارضا خانى هرئادىپ تاغتا چىقارماغا حاويلغىيان فارس شوونىستلارى، "ستاره ايران" يالى روزنامه ده اونونگ توركمينلره قارشى باتىرغاي حركت ادياندىگىنى يازىپ، قشون باشلىق ارضا خانى اوويپ عارشا چىقاريلار. بو روزنامه اۇزىنىنگ ۱۹۲۵- نچى يىلنىنگ ۲۸- نچى اكتوبر سانىندا "توركمينلرنىگ يىنگلىشى" آدى مقالاسىندا شيله يازىپدير:

«بىزىنگ قشونمىز آستراباد جبهه سىنده اولى يىنگىش غازاندىلار، بجنورد طاراپىندان هجومه گچن سرگرد ابراهيم خان گروسى، باشدا غاباوا دوشدى اما اول تلفن/ بى سىم بيلن بجنورتدان هوايىما چاغىردى، اوندان سونگ توركمينلر بىردن-ايكا بويون اگىپ باشلايدىلار... تركمنها آجىراپ باشلايدىلار، اولار نىرا گىتسه لر مسلسلنىگ و توپونگ اودى بيلن غارشىلاشيارلار. بىزىنگ قشونمىز توركمينلرنىگ دريا طاراپ غاچماقلارىنا روغصات برمە يار... اوچارلاريمىز اولارنىگ اوستونه بمبانىنگ يانى بيلن بويون بولماغا چاغىريان بىلدىرىشلىرى آتبار. اولار نيره ده توپلانسالار بىزىنگ اوچارلاريمىز اولارنىگ دبه سىنده تاييار بوليار. شونگا گۇرا اولارا بويون بولماقدان باشغا يول قالمايار.»

۱۹۲۵- نجى يىلىنىڭ ۳۱- نجى اكتوبرىنىڭ ۱- يارىغىنىڭ قوتارماغى ضرارلى، توركىمىنلار ئىمغىر صحرائىنىڭ ايچىنە چكىلمەگە مەجبور بولدىلار. شۇيە لىك بىلەن بىجىنورتدان گىن قشون بىلەن آستراتىداق قشونىڭ يىرلىشمىگىنە يول آچىلدى. حكومتىنىڭ توركىمىنلار يوللان ۳ توپار قشونى ۱۹۲۵- نجى يىلىنىڭ ۱- نجى نوپابرىندە كوممىت غاۋىزا گىرىپ، دىنگ- يىنگ اوستونىدە شاغال مىسلىگىنى ادىپ، يىنگىشلىرىنى بايرام! اديارلر.



كوممىت غاۋىزىنىڭ اوستوندىن اوچوپ بارىان خارىي اوچار و منارە نىنگ يانىندا بايرامچىلىق ادىان ايران خارىيلارى (۱۲ آبان ۱۳۰۴ كوممىت غاۋىزىنىڭ باسىلىپ آلىنىشى)

۱۹۲۵- نجى يىلىنىڭ ۸- نجى نوامبرىندە اللە يار حان، قسىر امن حان و نفس سردارىنىڭ يولباشچىلىغىداق آتلى توپار، توركىمىنىستانىنىڭ بايات حاجى اوباسىنا گچىار. بولاردان اۋنىڭ ۷- نجى نوامبرىدە گۈڭى صوفى، مامدىنفس (گۈڭ)، قلىچ حان (يولما)، بايرامدوردى (دوبە جى)، اىلىق حان (قوجوق) داغىلار بو يره گلىپدىلر. عثمان آخون بولسا ۱۲- نجى نوامبرىدە سرحدىن آشىار. توركىمىن گۈره شىجىنگرى نىنگ بارىسى ۲۹- نجى نوپابرىدە توركىمىنىستانداق روس سرحد غاراۋىل لارى طاراپىندان ياراغسىزلادىرىلدىلار.

توركىمىنىستانا سىغىنان تاقىمىن ۳ مونگ توركىمىن، چال اويوق، كۆكورجە، آجاب، چكىشلىر و اسنقولى دە يىرلىشىرىلدىلار. توركىمىنلرىنىڭ توپار- توپار توركىمىنىستانا سىغىنىشى باراسىندا ايرانىنىڭ قشون باشلىغى سرلىشكر ارفع ۱۹۶۴- نجى يىلدا لىدىن دە انگلىس دىلىندە چاپ اتدىران "ايران، ۵ پادشانىنىڭ دۇرانىندا" ادلى كىتابىندا شۇيە يازىدىر:

« من سىنگر دىفانىڭ اوستونە چىقىپ، الىمداكى دورىين بىلەن توركىمىنىستانا سراتىدىم، كۆپ سانلى اۋى هم

مال- غارانى گۈردوم، بولار بىزىنىڭ الىمىزدىن قاچان يموتلاردى...»

اترك- گورگن توركمنلىرى نىنگ اۇزاركىنلىك اوغرونداق گۇره شى دكاىر آيئنا چنلى دوام اديار، دىنگه شوندىن سونگ مركزى حكومت، توركمنصرانى دولى كىترولينه گچىرنديگىنى جار اديار. حكومت توكمىنلردن غانلى اۇچ آليپ باشلايار. انتك غارشليغا اوق بيلن جوغاب بريار. كوميش دپه، اومچالى و بئيله كى يرلرده توپار- توپار آدملاىر آتيلپ اۇلدوريليار، و كوميش دپه ده اسير دوشن توركمىنلره اۇز اللرى بيلن اۇز غابىرلاريني غازديرىپ، آتيلپ اۇلدوريليارلر. شول دۇويرداكى شهيدلردن بورجاق كلته، كۇچك كۇر، روم رومى يالى گرچك يىگىتلىرى يادلاپ گچه يلىنگ.

\*\*\*\*\*

## عثمان آخونىنگ سونگقى اقبالى

توركمىنىستانا سيغنان عثمان آخون ۱۹۳۰- نچى يىللاردا استالين يىنگ غانلى تصفيه سينده آتيلپ اۇلدوريلن بولمالى. كايىر ماغلاماتا گۇرا اول ندرىباى آيتاكوف- يىنگ دۇورينده توركمىنىستانىنگ يوقارى شوراسيندا- دا ماصلاحتاچى بولوپ ايشلاپدير و سونگرا بو ايكي قهرمان بيله ليكده آتيلپدير. ۱۹۸۵- نچى يىللاردا توركمىنىستانا سيغنان توركمىنصرالى توركمىنلىرىنگ «مدنى - سياسى اوجاغى نىنگ» آكتيوستلىرى، عثمان آخونىنگ اقبالى و اونونگ مازارنىنىنگ نيره ديگى حاقيندا توركمىنىستان دۇلت باشتوتانلاريندان ماغلامات ايسله دى. يۇنه اولار بو بارادا هيچ حىلى جوغاب برمه ديلر. شول يىللاردا آشغاباتدا بوسغونلىقدا يۇركام، عثمان آخون باراسيندا اونونگ قىزىندان شو ماغلاماتى آلماغى باشادىم:

عثمان آخون توركمىنىستانا گچندن سونگرا كوميش دپه لى غاراتاغى و حارپى ماصلاحتاچىسى لالى حان بيلن مسكوه گيديپ، توركمىنصرانىنگ گۇرشى نىنگ دوامى اوجين ياردام سورايدير. سونگرا غاراتاغى ايرانا اۇوريليار، لالى حان بولسا اسنقولىدا سۇودا ايشلر بيلن مشغوللانيار. عثمان آخون آشغاباتدا كريم آدىلى آذربايجانلى بيرسى نىنگ اۇيوندە كرىنده ياشايار. كلته لرىنگ آچ تيره سيندن اسنخان اونونگ گنگشچىسىدى. توركمىنىستانىنگ مشهور تارىخچىسى همت آتايىف، ۱۹۳۰- نچى يىللاردا آشغابادينگ مركزى پاركىنده ساقغالى سىريلان عثمان آخونى گۇرن آدملارىنگ باردىغىنى مانگا گورىنىگ بريپدى. عثمان اۇزىنىنگ ايكي سانى عيالى بيلن توركمىنىستانا گچيار. ايلكىنچى عيالى گلن بادينا آرادان چىقيار و آشغابادينگ «گل بى بى» آدينداق قونومچىليغىندا جايلاىار. اوندان مريم آديندا بير قىز غاليار. اول آشغابادينگ دمير يول استانسىياسى نىنگ / واكزال يىنگ قولايىندا محله ده ياشاياردى (۱۹۸۸). عثمان آخونىنگ جمال آدينداق تاتار عيالى، آخون اۇلندن سونگرا باشغا بيرىنىنگ عيالى بوليار. اوندان بولان قىز آشغابادينگ «وارشوسكى» كۇچه سينده



ياشاياردى. عثمان آخونىنگ جمال دىين عياليندان بولان صالح دان، سعيدە آديندا قىزى-  
دا اشغابادىنگ كۆشى محله سى نىنگ ياقىندا ياشاياردى.

آرنە (امىن) گلى  
تارىخ عئىملارنىڭ كاندىداتى